

Piotr Józef Janowski

Renesansowa *curia Lobzoviensis* królowej Bony w świetle inwentarza z 1558 roku

Abstrakt: Czasy Zygmunta I Starego i Bony były dotąd najsłabiej rozpoznaną fazą w dziejach królewskiej rezydencji w podkrakowskim Łobzowie. Na podstawie inwentarza z 1558 r., rachunków wielkorządowych i źródeł ikonograficznych zrekonstruowano układ przestrzenny wspomnianego założenia, przeanalizowano program użytkowy obiektów wchodzących w jego skład oraz omówiono wykonane wówczas prace budowlane. Najważniejszymi budynkami kompleksu były: dawna wieża kazimierzowska oraz dotychczas niewzmiankowany w literaturze przedmiotu dom mieszkalny położony w sadzie, a ponadto łaźnia, wozownia, stajnie, piekarnia i spichlerz, w bezpośrednim sąsiedztwie ogrodzonej rezydencji znajdował się zwierzyniec. W artykule wykazano, że dzięki modernizacji w pierwszej połowie XVI w. dawna średniowieczna siedziba stała się ważną dla Jagiellonów letnią rezydencją w typie *suburbana*.

Abstract: The period of King Sigismund the Old and Queen Bona has until now been the least researched phase in the history of the royal residence in Łobzów near Cracow. In the article, the spatial arrangement of the complex is reconstructed, the service program of the structures forming its parts is analysed, and construction works completed at the time are discussed based on an inventory compiled in 1558, financial records of regality land overseers and iconographic sources. The key buildings of the complex were the ancient Casimir Tower and a residential building in the orchard, which so far has not been mentioned in specialist literature; in addition, there was a bath-house, a carriage house, stables, a bakery and a granary; a menagerie was located in the close vicinity of the fenced complex. In the article, it has been demonstrated that owing to modernisation works carried out in the first half of the 16th century, the old medieval dwelling became a summer residence in the *suburbana* type, much prized by the Jagiellonian monarchs.

Słowa kluczowe: Łobzów, Jagiellonowie, Bona, inwentarz, willa renesansowa

Key words: Łobzów, Jagiellons, Bona, inventory, renaissance villa

15 kwietnia 1518 r. w namiocie ustawionym na polach w podkrakowskim Łobzowie Zygmunt I Stary wraz ze swoim dworem oczekiwał na przybycie księżniczki Bony Sforzy d' Aragona. Jej przyjazd oznajmiła zgromadzonym salwa armatnia, a następnie, po oficjalnym powitaniu, połączone orszaki Bony i Zygmunta wyruszyły na Wawel¹. Dziesięć lat później na sejmie w Piotrkowie król darował żonie wieś Łobzów z folwarkiem i zamkiem kazimierzowskim². W kolejnych latach rzezzone dobra stały się ważną letnią siedzibą, w której toczyło się życie

¹ Przędziecki A. 1868, s. 59–61; Pocięcha W. 1949, t. 1, s. 229–230; Autorzy. 2014, s. 55–56; Janowski P.J. 2018, s. 32–34. W następnych latach w namiotach ustawionych na polach przed rezydencją łobzowską odbywały się uroczyste powitania przyszłych królowych polskich. Niestety ze względu na ograniczenia redakcyjne autor nie omówi tego rodzaju ceremonii w odniesieniu do Katarzyny Habsburżanki w 1553 r. oraz wielce prawdopodobnego powitania jej siostry Elżbiety w tym samym miejscu w 1543 r.

² Laberschek J. 2003, s. 956. Zagadnienie darowizny Zygmunta I Starego na rzecz Bony omawia Anna Sucheni-Grabowska (Sucheni-Grabowska A. 2007, s. 152–153).

rodziny Jagiellonów, a królowa Bona realizowała swoją pasję ogrodniczą. Wspomniane wydarzenia musiały mocno zapisać w zbiorową pamięć, skoro jeszcze w XIX w. uważano, że: „Zygmunt I. przyozdobił w Łobzowie wiejskie królów mieszkanie”³.

Dzieje łobzowskiej rezydencji pałacowo-ogrodowej⁴ od lat stanowią przedmiot zainteresowania badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe. Najpełniej w literaturze przedmiotu przedstawiono czasy świetności założenia⁵. Mowa o dość dobrze udokumentowanej źródłowo budowie pod kierunkiem Santi Guccio manierystycznego pałacu z dekoracyjnym dziedzińcem arkadowym za panowania Stefana Batorego oraz o rozbudowie obiektu za czasów Zygmunta III Wazy, kiedy to od strony południowej Giovanni Battista Trevano dostawił do krużganków gucciowskich reprezentacyjne skrzydło pałacu i ujedynocił pozostałe elewacje w duchu wczesnobarokowym. W porównaniu do wspomnianych czasów rządu Zygmunta I Starego i królowej Bony stanowią jeden z najsłabiej rozpoznanych etapów w rozwoju założenia, co skutkuje istotną luką w stanie badań nad jego historią.

Do tej pory interesujący nas temat sporadycznie poruszono w kilku publikacjach o Łobzowie⁶. W 1935 r. Witold Kieszkowski wspominał, że niegdysiejsza wieża Kazimierza III Wielkiego wraz z innymi (bliżej nieokreślonymi) zabudowaniami drewnianymi stanowiła letnie mieszkanie Jagiellonów⁷. O pracach budowlanych w posiadłości w czasach królowej Bony pisał także Jan Władysław Rączka, natomiast Janusz Bogdanowski omówił hipotetyczny układ znajdującego się tu renesansowego ogrodu⁸. W latach 1998–1999 Bogusław Krasnowolski i J.W. Rączka opracowali niepublikowaną dotąd dokumentację historyczno-naukową zespołu dawnego Instytutu Kadetów, w której jako pierwsi wspomnieli o istnieniu inwentarza łobzowskiego z 1558 r.⁹ Znaczną część informacji o historii zamku i wsi w XVI w. zamieszczono w *Słowniku historyczno-geograficznym województwa krakowskiego w średniowieczu*¹⁰. W ostatnim czasie, na podstawie publikowanych rachunków wielkorządowych, przedstawiono historię, architekturę oraz funkcje dworskie tej renesansowej siedziby Jagiellonów¹¹.

Główną podstawę źródłową niniejszego artykułu stanowi inwentarz dworu łobzowskiego sporządzony w 1558 r.¹² przy okazji oddania tych dóbr przez Zygmunta II Augusta w dożywot-

³ Grabowski A. 1866, s. 215.

⁴ W przypadku dóbr łobzowskich należy posługiwać się terminologią adekwatną do zmieniającego się na przestrzeni wieków rozplanowania założenia, a także architektury i funkcji poszczególnych obiektów wchodzących w jego skład. Dla XIV w. będzie to: zamek kazimierzowski, wieża mieszkalna (wariantowo *fortalicium*). Od XV w. aż do lat osiemdziesiątych XVI w.: dwór, willa *suburbana*, letnia rezydencja królewska. Z kolei od czasu rozbudowy przez Santi Guccio najtrafniejszym określeniem wydaje się manierystyczny pałac (Stefana Batorego), królewska rezydencja pałacowo-ogrodowa. Natomiast od kolejnej przebudowy z początku XVII w. aż do upadku założenia w połowie XVIII w. dobra łobzowskie należy określać mianem rezydencji (kompleksu) pałacowo-ogrodowego lub pałacem królewskim. W połowie XIX w. relikty dawnego pałacu królewskiego wykorzystano przy budowie gmachu *Kadeten Institut*, który po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zwano „Podchorążówką”.

⁵ Kieszkowski W. 1935; Fischinger A. 1969; Rączka J.W. 1982; Rączka J.W. 1983; Krasnowolski B., Rączka J.W. 1998–1999; Krasnowolski B., Rączka J.W. 2007; Stala K. 2015; Żukowski J. 2017; Janowski P.J. 2018; Stala K. 2018; Janowski P.J. 2019a; Janowski P.J. 2019b.

⁶ Przegląd stanu badań dotyczy jedynie tych publikacji o Łobzowie, w których w jakimkolwiek stopniu omówiono historię rezydencji w pierwszej połowie XVI w.

⁷ Kieszkowski W. 1935, s. 13, przyp. 18–21.

⁸ Rączka J.W. 1982, s. 28; Bogdanowski J. 1990; Bogdanowski J. 2001, s. 12.

⁹ Krasnowolski B., Rączka J.W. 1998–1999 oraz późniejszy artykuł badaczy (Krasnowolski B., Rączka J.W. 2007, s. 86–87). W tym miejscu pragnę serdecznie podziękować Panu dr. hab. Bogusławowi Krasnowolskiemu, Profesorowi Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie za udostępnienie wydruku komputerowego wspomnianej dokumentacji historyczno-naukowej.

¹⁰ Laberschek J. 2003.

¹¹ Janowski P.J. 2018, s. 28–45.

¹² *Consignatio aedificiorum Lobzewiensis curiae et suppellectilis varii in eisdem continetis* (AGAD, ASK LVI Inwentarze Starostw, sygn. 168, k. 7v–13).

Ryc. 1. Dawna wieża kazimierzowska w Łobzowie w czasach Zygmunta I Starego i królowej Bony, szczegół wedyty Krakowa z Biblioteki Uniwersyteckiej w Würzburgu (przełom r. 1536/1537); źródło: Firlet E.M. 1998, s. 17

Fig. 1. The ancient Casimir Tower in Łobzów in the period of King Sigismund the Old and Queen Bona, detail of a veduta of Cracow held by Würzburg University Library (late 1536/early 1537); source: Firlet E.M. 1998, p. 17

nią dzierzawę swojemu szafarzowi Janowi Klimuntowskiemu¹³ i jego żonie Barbarze¹⁴. Obraz rezydencji, zrekonstruowany na podstawie lustracji, uzupełniają informacje zaczerpnięte z ra-

¹³ Zob. Ferenc M. 1998, s. 40, 160, 221.

¹⁴ Leśniak F. 1996, s. 28, przyp. 63.

chunków wielkorządowych¹⁵. Niemalże znaczenie ma również ikonografia założenia łobzowskiego, w tym weduta Krakowa z Biblioteki Uniwersyteckiej w Würzburgu z przełomu 1536 i 1537 r. (ryc. 1) oraz panorama tego miasta z dzieła Geорга Brauna i Fransa Hogenberga *Civitates orbis terrarum* z początku XVII w.¹⁶ (ryc. 2).

Zamierzeniem autora jest opis układu przestrzennego założenia połączonego z analizą programu użytkowego budynków oraz identyfikacja prac budowlanych wykonanych w pierwszej połowie XVI w. Zakres chronologiczny opracowania wyznaczają dwa wydarzenia — powitanie księżniczki Bony w Łobzowie (1518 r.) i przekazanie interesujących nas dóbr w dzierżawę (1558 r.)¹⁷.

Omówienie tak zarysowanej problematyki trzeba poprzedzić krótkim przeglądem średniowiecznej historii Łobzowa, w zakresie niezbędnym dla uchwycenia późniejszych inwestycji. Pod koniec XIII w. przez osadę poprowadzono sztuczne koryto rzeki Rudawy, zwane Młynówką Królewską. Było to znaczne przedsięwzięcie inżynieryjne, głównie o znaczeniu gospodarczym, ale i militarnym¹⁸. Ponadto od średniowiecza przez wieś przebiegał ważny trakt łączący Kraków ze Śląskiem, a tereny Łobzowa i wsi lokowanych w jego sąsiedztwie były obszarem intensywnej akcji osadniczej¹⁹. Szereg okoliczności, których prezentacja wykracza poza ramy tego artykułu, wpłynął na decyzję Kazimierza III Wielkiego o wzniesieniu w tym miejscu obronnej wieży mieszkalnej (*fortalicium*)²⁰. W jej sąsiedztwie już w XIV w. funkcjonował folwark, który dostarczał produkty na wawelski stół²¹. W XV w. dobra łobzowskie wchodziły w skład oprawy królowych polskich, przy czym charakterystycznym zjawiskiem dla tamtego okresu było ich częste zastawianie u mieszczan krakowskich i szlachty. Wśród ważniejszych tenentariuszy początku XVI w. można wskazać chociażby późniejszego wielkorządcę krakowskiego Jana Bonera (zm. 1523)²². Niestety brak przekazów źródłowych nie pozwala orzec, czy od czasów piastowskich do początku XVI stulecia w wieży mieszkalnej oraz jej najbliższym otoczeniu prowadzono jakieś inwestycje. Natomiast pewne jest, że znaczne ożywienie budowlane w Łobzowie zbiegło się w czasie z przybyciem do Krakowa energicznej królowej Bony²³.

W 1558 r. reprezentacyjny wjazd do dworu znajdował się od południa i był połączony z biegnącym przez wieś traktem krakowskim. Bezpośredniego dostępu do rezydencji broniły wody Młynówki Królewskiej, nad którymi przerzucono drewniany, kryty gontem most z wro-

¹⁵ Edycje źródłowe rachunków zob.: Rachunki. 1952; Rachunki. 1955; Rachunki. 1974; Rachunki. 2000; Rachunki. 2003; Rachunki. 2006; Rachunki. 2012; Rachunki. 2019 oraz archiwaia: AGAD, ASK, RK, sygn.: 76, 78, 103, 104, 108, 113.

¹⁶ Wspomniana panorama stanowi dokumentację podróży księcia Palatynatu-Neuburga i elektora Palatynatu Reńskiego Ottona Henryka Wittelsbacha, który na przełomie 1536 i 1537 r. odwiedził w Krakowie swojego dziada, Zygmunta I Starego (Firlet E.M. 1998, s. 6; Janowski P.J. 2018, s. 18).

¹⁷ *Matricularum*. 1961, nr 8213; Laberschek J. 2003, s. 956.

¹⁸ Zob. Krasnowolski B. 2003; Laberschek J. 2016.

¹⁹ Wyrozumka B. 1977, s. 64–65.

²⁰ Jednym z najcenniejszych artefaktów związanych ze średniowiecznym Łobzowem jest pochodzący z zamku kamienny relief z Orłem Białym i inskrypcją (*SUB ANNO D[omi]NI MCCCLXVII INCEP[it]U[m] E[st] [a]EDIFICARI HOC FORTALICIUM [p]ER DO[min]UM KAZ[imirum] REGEM POLONIAE*). Obecnie znajduje się on na fasadzie zachodniej bramy Bartłomieja Berrecciego, która prowadzi na wawelski dziedziniec arkadowy.

²¹ W Łobzowie już na początku XV w. mieściła się stajnia królewska (Laberschek J. 2003, s. 956).

²² Laberschek J. 2003.

²³ Nie sposób przedstawić rozwoju łobzowskiego założenia w renesansie bez uwzględnienia programu użytkowego rezydencji. Przy określeniu funkcji poszczególnych pomieszczeń należy pamiętać o zmieniającej się w czasie sytuacji rodzinnej Jagiellonów, która najprawdopodobniej wpłynęła na kolejne przekształcenia założenia, o czym będzie jeszcze mowa.

Ryc. 2. Królewska rezydencja pałacowo-ogrodowa w Łobzowie, szczegół panoramy Krakowa z *Civitates orbis terrarum* (początek XVII w.); źródło: <https://polona.pl/item/cracovia-metropolis-regni-poloniae,Mzk2NTc4OTM/0/#info:metadata> (dostęp 30.10.2022)

Fig. 2. The royal palace and garden residence in Łobzów, detail of a panorama of Cracow in *Civitates orbis terrarum* (early 17th c.); source: <https://polona.pl/item/cracovia-metropolis-regni-poloniae,Mzk2NTc4OTM/0/#info:metadata> (access 30.10.2022)

tami²⁴. Najstarszą budowlą w ogrodzonej części założenia była umiejscowiona w południowo-wschodnim narożniku kompleksu wieża kazimierzowska, w czasach jagiellońskich otoczona ze wszystkich stron mokrą fosą zasilaną z Młynówki Królewskiej²⁵. Do budynku prowadziły żelazne, ryglowane drzwi²⁶. Pierwszym pomieszczeniem w wieży była sień ze schodami²⁷. Jedne z nich prowadziły do piwnic, drugie zaś na wyższą kondygnację. Z sieni tej dostępna była dwuokienna, ogrzewana izba (*stuba*) z malowanym piecem, w której stał stół ze stołkami. Z niej przechodziło się do komory-sypialni (*camera*) z dwoma oknami²⁸. Izba oraz komora składały

²⁴ AGAD, ASK LVI Inwentarze Starostw, sygn. 168, k. 7v.

²⁵ *Turris murata versus meridiem aqua circumducta* (AGAD, ASK LVI Inwentarze Starostw, sygn. 168, k. 9). Zob. Lasek P. 2013, s. 55–58. Na wędzicie würgburskiej (ryc. 1) dawny zamek kazimierzowski ukazano jako obiekt składający się z dwóch części: trzykondygnacyjnej wieży z izbicą oraz dostawionego do niej krótszym bokiem niższego, prostokątnego budynku ze schodkowym szczytem, którego istnienia nie rejestruje inwentarz z 1558 r. (Firllet E.M. 1998, s. 6; Janowski P.J. 2018, s. 18).

²⁶ Na tym samym poziomie wieży znajdowały się również drugie drzwi (*fores quibus exeunt na przikop zaporą zelazną*), nad którymi umieszczono wspomniany w inwentarzu *lapis magnus cum insignio Maiestatis Regiae* (AGAD, ASK LVI Inwentarze Starostw, sygn. 168, k. 9).

²⁷ Identyfikacja funkcji pomieszczeń opiera się na rozumieniu łacińskich terminów używanych w źródłach zaproponowanym przez Stanisława Mossakowskiego (Mossakowski S. 2021, s. 23–26).

²⁸ Z komory był dostępny ustęp, co pozwala domniemywać, że pomieszczenie było przeznaczone na sypialnię. Zastanawia jedynie brak w nim pieca lub kominka.

się najprawdopodobniej na niewielki apartament mieszkalny. W latach czterdziestych XVI w., ze względu na dogodną lokalizację na parterze, z przestrzeni tej mógł korzystać cierpiący już wówczas na podagrę Zygmunt I Stary. Pod izbą i sienią znajdowały się cztery piwnice wyposażone w stoły, na których przechowywano owoce. Z kolei na pierwszym piętrze mieściła się reprezentacyjna wielka sala (*schalia magna*) z ośmioma oknami, a przy jednym z nich ulokowana była (zapewne w grubości muru) ryglowana komórka-szafka. Wspomniana sala mogła także pełnić funkcję dużej jadalni, o czym pośrednio świadczą ustawione w niej dwa duże i małe stoły. Z tego pomieszczenia dostępna była trzyokienna komnata (*caminata*) sypialniana z kominem (zapewne kapiastym) i latryną (w grubości muru?). To niewielkie wnętrze urządzone w 1526 r. z myślą o królewiczu Zygmuncie Auguście²⁹. Niewykluczone, że oba wymienione apartamenty mogły również służyć Bonie i jej fraucymerowi podczas pobytów królowej w Łobzowie. Powyżej opisanych pomieszczeń miał istnieć drewniany ganek³⁰. W sąsiedztwie wieży, na osi północ–południe znajdował się staw, a dalej rozciągał się obwiedziony parkaniem zwierzyńiec z wozownią i małym stawem.

Dotychczas architekturę i układ funkcjonalny wieży rekonstruowano na podstawie lakonicznych wzmianek historiograficznych (z dzieł Macieja Miechowity i Marcina Bielskiego), treści umowy zawartej przez Stefana Batorego z Santim Guccim w Niepołomicach 8 lipca 1585 r.³¹ oraz inwentarza z 1595 r.³² Zestawienie informacji zawartych w wymienionych źródłach z omawianą lustracją z 1558 r. pozwala orzec, że w związku z budową manierystycznego pałacu dla Batorego dokonano daleko idącej przebudowy wieży piastowskiej. Na parterze pozostawiono dawną sień ze schodami. Usunięto natomiast ścianę rozdzielającą izbę od komory-sypialni, tworząc jedno większe, ogrzewane pomieszczenie, określone w lustracji z 1595 r. mianem „izby wielkiej”³³. Likwidacji uległy okna wspomnianej komory, zapewne przesłonięte wskutek rozbudowy skrzydła wschodniego w latach dziewięćdziesiątych XVI w. Trudno jednoznacznie wskazać zmiany w układzie funkcjonalnym piętra dawnej wieży, jednak wydaje się, że przestrzeń ta została w pewien sposób zreorganizowana. Niewykluczone, że pozostawiono dawną komnatę z kominem, a niegdysiejsza „sala wielka” z ośmioma oknami została przyłączona do nowych lokalności wzniesionych za czasów Zygmunta III Wazy³⁴ (ryc. 2).

Kolejnym budynkiem w kompleksie łobzowskim była łaźnia³⁵, której istnienie nie było jak dotąd szerzej omawiane w literaturze przedmiotu. W 2018 r., na podstawie informacji zawartych w inwentarzu z 1595 r., zrekonstruowano jej układ funkcjonalny z uwzględnieniem wyposażenia obiektu³⁶. Wówczas w związku z niewystarczającą ilością źródeł niemożliwe było określe-

²⁹ Osobisty dwór Zygmunta II Augusta powołano dopiero w 1537 r. (Sucheni-Grabowska A. 1996, s. 22–23; Mossakowski S. 2021, s. 112).

³⁰ AGAD, ASK LVI Inwentarze Starostw, sygn. 168, k. 9–10.

³¹ Źródło opublikował Witold Kieszkowski (Kieszkowski W. 1935, aneks 1, s. 24–25).

³² Wspomniane źródło (*Inwentarz oddania zamku i folwarku łobzowskiego roku 1595 dnia 1 augusti* — AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, sygn. 65, k. 99–115) zostało w znacznej części wydane przez Andrzeja Fischingera w monografii poświęconej twórczości Santi Guccio, jednak badacz pominął informacje na temat mniej ważnych (zapewne w jego ocenie) budynków. Uzupełnień w edycji źródła dokonał piszący te słowa w aneksie swojej pracy magisterskiej (Fischinger A. 1969, s. 151–154; Janowski P.J. 2018, s. 68–69, 155–158).

³³ Podobnie jak izba jagiellońska posiadała ona dwa okna.

³⁴ Fischinger A. 1969, s. 143–144, 151–152.

³⁵ Oczywiście wzorem dla łaźni oraz jej najbliższego otoczenia musiały być renesansowe łaźnie znane z Wawelu. Szczegółowe porównanie układu funkcjonalnego oraz wyposażenia łaźni wawelskich z łobzowską jest obecnie niemożliwe ze względu na ograniczenia redakcyjne i fakt, że rejestrowana w lustracji z 1558 r. łaźienka powstała niedługo przed sporządzeniem inwentarza, a zatem wiąże się raczej z panowaniem Zygmunta II Augusta. Na temat łaźni na Wawelu zob. Fischinger A., Fabiański M. 2009, s. wg indeksu; Fabiański M. 2017, s. wg indeksu; Mossakowski S. 2021, s. wg indeksu.

³⁶ Janowski P.J. 2018, s. 68–69.

nie czasu powstania budowli, choć należało domniemywać, że łaźnia istniała w Łobzowie jeszcze przed wzniesieniem manierystycznego pałacu Stefana Batorego, a nawet i wcześniej. Podstawę do takiego poglądu dawały zapisy w lustracji z 1595 r. wyraźnie rozróżniające nowe i stare urządzenia³⁷. Ponadto porównanie opisów zawartych w obu inwentarzach pozwala orzec, że budynek nie został w późniejszych latach przebudowany, a jedynie zmodernizowano urządzenie jego wnętrza.

Jagiellońska łaźnia w Łobzowie była parterowym, wolnostojącym budynkiem o czterech pomieszczeniach położonym w sadzie nieopodal sadzawek. W trzyokiennej sali kąpielowej stał piec z kotłem na ciepłą wodę oraz kominek. Ponadto znajdowały się tam trzy wanny, cebrzy oraz ławy. Przestrzeń łaźniową poprzedzała dwuokienna sień z drzwiami wejściowymi do budynku od zachodu, wyposażona w murywany komin, stoły ze stołkami oraz ławy. Z tego pomieszczenia dostępna była ogrzewana, trzyokienna izba ze stołami i ławami, którą można identyfikować jako szatnię. Z niej przechodziło się do trzyokiennej komnaty urządzonej podobnie jak poprzednio opisane pomieszczenia i zaopatrzonej w ustęp.

Interesujący nas budynek wzniesiono prawdopodobnie w lokalizacji łaźni z czasów królowej Bony. Dawnych zleceniodawców w znacznej mierze charakteryzował tradycyjny konserwatyzm, który w połączeniu z niechęcią zmiany własnych przyzwyczajęń powodował, że nowe gmachy najczęściej stawiano na miejscu starszych o podobnym przeznaczeniu³⁸. Zastanawia natomiast, że łaźnia łobzowska w 1558 r. była budynkiem stosunkowo nowym, zapewne kilkuletnim. Zatem kto i w jakim celu zdecydował o jej wzniesieniu? *Spiritus movens* tego przedsięwzięcia nie była raczej królowa Bona, ta bowiem od śmierci męża w 1548 r. przebywała wraz z córkami głównie na Mazowszu. W *Starożytnościach polskich* Emil Kierski wspomniał, co prawda, że „w Łobzowie Zygmunt August z nadobną swoją Barbarą mieszkać lubił”³⁹, jednak pogląd ten wydaje się niezwykle mało wiarygodny. Dla kogo więc zbudowano w Łobzowie łaźnię (zapewne w latach pięćdziesiątych XVI w.)? Aby odpowiedzieć na tak postawione pytanie, należy więcej uwagi poświęcić losom sióstr Jagiellonek⁴⁰.

Królowa Bona zaniebrała wydanie córek za mąż, a koszt ich utrzymania po jej wyjeździe spadł całkowicie na Zygmunta II Augusta, który nie utrzymywał bliskich relacji z siostrami. Starał się zrobić wszystko, aby trzymać je z dala od siebie. Pod koniec 1556 r. rozważał nawet ich przyjazd do Wilna, ale odstąpił od tego pomysłu, najwyraźniej z obawy przed zbliżeniem się sióstr do przebywającej wówczas w mieście Katarzyny Habsburżanki⁴¹. Sytuacja ewidentnie zmieniła się w następnym roku, o czym może świadczyć pomysł ulokowania Anny i Katarzyny w „domu królowien” na Wawelu⁴². Budynek ten, wzniesiony jeszcze za czasów Jana I Olbrachta, znajdował się naprzeciw południowego wejścia do katedry i przylegał od zachodu do siedziby wawelskich wikarych⁴³. Zygmunt II August postanowił, aby przeprowadzkę Jagiellonek na Wawel poprzedzić przebudową wspomnianej siedziby⁴⁴. Ze względu na temat niniejszego artykułu należy pominąć szczegóły i zakres prac w „domu królowien”, jednak trzeba zaznaczyć, że polecenie królewskie zostało spełnione. Ponadto z treści listu monarchy do Jana Bonera

³⁷ Np. „wanna stara z obręczami; druga wanna stara; piec nowy zielony” (AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, sygn. 65, k. 103–104; Janowski P.J. 2018, s. 155).

³⁸ Mossakowski S. 2021, s. 25.

³⁹ *Starożytności*. 1852, s. 78.

⁴⁰ Jeden z przekazów mówi, że „po wyjeździe matki, dochody z majątności tej [z Łobzowa — przyp. aut.] pobierały córki” (Grabowski A. 1866, s. 220).

⁴¹ Bogucka M. 2009, s. 60–61.

⁴² Po ślubie królowej Jadwigi Jagiellonki w 1535 r. we wspomnianym domu zamieszkały jej siostry: Izabela, Zofia, Anna i Katarzyna (Mossakowski S. 2021, s. 56).

⁴³ Mossakowski S. 2021, s. 36–40, 55–56.

⁴⁴ Wawel. 1913, s. 775.

z 18 grudnia 1557 r. wynika, że obok prac na Wawelu wielkorządca krakowski czuwał również nad dostarczeniem do Łobzowa materiału przeznaczonego na budowę wozowni⁴⁵. Mając na uwadze pomysł króla, aby umieścić Jagiellonki w Krakowie oraz konkretne działania władcy zmierzające do stworzenia na Wawelu odpowiednich warunków dla sióstr, można domniemywać, że budowa łaźni w Łobzowie była częścią większego planu przeprowadzki królewien do Krakowa i wynikała z potrzeby dostosowania podmiejskiej posiadłości do ich potrzeb⁴⁶.

W późniejszych latach, najprawdopodobniej za panowania Zygmunta III Wazy, interesującą nas łaźnię połączono z pałacem zadaszonym parkanem, biegnącym równoległe do jednej z sadzawek⁴⁷. Przymuszczać obiekt łaźiebny został zniszczony w burzliwych czasach potopu, kiedy to Szwedzi spłądowali pałac w Łobzowie i spalili towarzyszące mu zabudowania. Bezpośrednio po wyparciu okupantów wielkorządca krakowski Hieronim Wierzbowski przystąpił do niezbędnej reparacji rezydencji. Ponieważ od lat pałac nie był odwiedzany przez króla polskiego, odbudowa łaźni musiała stanowić najmniej istotny element planu podniesienia kompleksu z gruzów⁴⁸. Pod koniec XVII lub na początku XVIII w. w miejscu dawnej łaźni królewskiej wzniesiono mieszkanie przeznaczone dla ogrodnika⁴⁹.

Następnym budynkiem, którego do tej pory nie notowano w źródłach, był zlokalizowany w północnej części założenia, otoczony sadem *domus antiqua magna*⁵⁰. Dwukondygnacyjny dom umiejscowiony naprzeciw wieży kazimierzowskiej składał się z pięciu pomieszczeń. Na parterze, w części centralnej mieściła się sień (*atrium*) ze schodami, z której dostępna była kuchnia (*coquina*) oraz ogrzewana izba (*stuba*) z czterema oknami wyposażona w stoły i ławy. Pomieszczenie to mogło być wykorzystywane również jako jadalnia. Z kolei na piętrze znajdowała się wielka, siedmiookienna sala (*schalia magna antiqua*) mogąca pomieścić część dworu króla lub królowej, a w następnych latach dwory ich dzieci. Ze wspomnianej sali wchodziło się prawdopodobnie do jednookiennej komnaty-sypialni (*caminata*) z kominem, która musiała być położona nad ogrzewaną izbą parteru.

Mając na uwadze, że opisano już wszystkie budynki mieszkalne w obrębie założenia łobzowskiego, można postawić hipotezę, że apartamenty w dawnej wieży były przeznaczone dla dwóch Jagiellonów, natomiast wielki dom w sadzie zajmowała Bona z córkami. Oczywiście rozlokowanie poszczególnych członków dynastii w Łobzowie zależało od szeregu czynników i było niewątpliwie zmienne oraz związane z sytuacją rodzinną na dworze królewskim.

Powracając do „starodawnego domu wielkiego” (*domus antiqua magna*), należy odnotować, że weduta würburska nie rejestruje jego istnienia⁵¹ (ryc. 1). Brak również informacji o tym obiekcie w inwentarzu z 1595 r. Z kolei na panoramie Krakowa z *Civitates orbis terrarum* w północnej części rezydencji pałacowo-ogrodowej w Łobzowie widoczny jest niewielki dom opisany jako *Habitatio Hortularii S[erenissimae] R[egiae] M[aiesta]tis*⁵² (ryc. 2). Jego lokalizacja odpowiada w przybliżeniu lokalizacji budynku uwzględnionego w inwentarzu z 1558 r.

Na kanwie tych rozważań można postawić roboczą hipotezę, że *domus antiqua magna* w czasach jagiellońskich należał do rezydencji łobzowskiej, jednak w późniejszych latach (ze względu na możliwe, bliżej nieznane przesunięcia granic założenia) stał się on osobną parcelą

⁴⁵ Jaworski R. 2020, s. 29–34.

⁴⁶ Co ciekawe, w sali kąpielowej znajdowały się trzy wanny — jakby każda z nich była przeznaczona dla jednej Jagiellonki.

⁴⁷ AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, sygn. 65, k. 104; Janowski P.J. 2018, s. 155.

⁴⁸ Rączka J.W. 1983, s. 40, aneks 3; Leśniak F. 1996, s. 101; Janowski P.J. 2018, s. 120–123.

⁴⁹ W inwentarzu pałacu łobzowskiego z przełomu 1709 i 1710 r. zapisano: „Mieszkanie ogrodnicze wedle pałacu na rogu przy ogrodzie i figarni, gdzie przed tym łaźienka bywała” (Janowski P.J. 2018, s. 130, 163).

⁵⁰ AGAD, ASK LVI Inwentarze Starostw, sygn. 168, k. 8v.

⁵¹ Zob. przyp. 16.

⁵² Banach J. 1983, s. 66–67.

przydzieloną ogrodnikowi łobzowskiemu⁵³. Pogląd ten uprawdopodobnia fakt, że na wspomnianej panoramie Brauna i Hogenberga dom ogrodnika niemal przylega do muru otaczającego rezydencję, jednak stanowi osobną, ogrodzoną parcelę z zabudowaniami gospodarczymi.

Poza budynkami mieszkalnymi przeznaczonymi dla rodziny Jagiellonów w obrębie założenia znajdował się również szereg obiektów gospodarczych. I choć w inwentarzu z 1595 r. szczegółowo opisano tego typu zabudowania, to jednak wymienione wówczas budowle powstały w większości w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XVI w., kiedy to dokonano korekty rozplanowania całego kompleksu w związku z budową pałacu Stefana Batorego i wytyczeniem nowego ogrodu⁵⁴. Z tego też względu analizowany inwentarz jest jedynym znanym obecnie źródłem, które dokumentuje wygląd, wyposażenie i układ budynków gospodarczych w Łobzowie za czasów królowej Bony.

Pierwszym z nich była znajdująca się w zwierzyńcu wozownia, która zawałiła się pod koniec lutego 1558 r. W lustracji wymieniono jej wyposażenie, m.in. okute żelazem sanie oraz wrota służące do zamykania niedźwiedzi. Kolejnym obiektem zlokalizowanym zapewne wokół niewielkiego podwórza była poprzeczona sienią piekarnia połączona z dwoma komorami. Wykazano w niej typowe narzędzia (głównie drewniane) i przedmioty związane z funkcją obiektu. Na strychu ulokowano schowek do przechowywania m.in. zboża, mąki, słoniny czy sadła. Interesujące wiadomości o żywności przynosi lustracja zawartości dwóch piwnic pod wspomnianymi już komorami. Znajdowały się tam zapasy kapusty, kaszy, kolendry, soli i miodu oraz suszone owoce, pochodzące zapewne z miejscowego sadu: śliwki i jabłka. W bezpośrednim sąsiedztwie piekarni mieściła się wielka stajnia, a nad nią spichlerz oraz mniejsza stajenka ze spichlerzykiem. W sąsiedztwie tych zabudowań stał niewielki, parterowy, podpiwniczony domek składający się z sieni, izdebki i komory przeznaczony dla nadzorcy dóbr łobzowskich. Na koniec należy zauważyć, że w rezydencji założony był, zapewne w niedalekim sąsiedztwie łąni, oparukimaniony ogród, w którym wysiewano rośliny ozdobne, natomiast drugi o charakterze uprawnym umiejscowiono w sadzie. W zabudowaniach gospodarczych przechowywano szereg narzędzi ogrodniczych niezbędnych do prawidłowego utrzymania drzew i roślin⁵⁵.

Analizując gospodarcze funkcje folwarku łobzowskiego ok. 1558 r., nie sposób pominąć wielkości jego produkcji. Porównując stan gospodarstwa z danymi zawartymi w późniejszej o ponad trzydzieści lat lustracji, można zauważyć zmniejszenie liczebności inwentarza żywego, której spadek szacuje się na ok. 50%⁵⁶. To z kolei potwierdza hipotezę o redukcji produkcji pod koniec XVI w. w związku z przekształceniem dóbr łobzowskich w okazałą manierystyczną rezydencję Stefana Batorego⁵⁷. Wydaje się również, że Zygmunt I Stary z rodziną prawdopodobnie częściej korzystał z łobzowskiego dworu niż jego szwedzki wnuk zasiadający na tronie Rzeczypospolitej, który przebywał w stołecznym Krakowie jedynie na początku swojego panowania⁵⁸.

Rekonstrukcję wyglądu łobzowskiej rezydencji w pierwszej połowie XVI w. można uzupełnić informacjami pochodzącymi z bonerowskich rachunków wielkorządowych. Pierwszy poświadczony źródłowo dłuższy pobyt Bony z fraucymerem w Łobzowie miał miejsce pod

⁵³ W liście pisany z Grodna 14 października 1583 r. Stefan Batory wspomina, że przyjął „uczciwego Lorenza Włocha do ogrodu naszego nowo rozmierzonego w Niepołomicach” (BZNO, rkps 180, k. 216v–217).

⁵⁴ AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, sygn. 65, k. 105–107; Janowski P.J. 2022.

⁵⁵ AGAD, ASK LVI Inwentarze Starostw, sygn. 168, k. 10–12v. W 1564 r. w Łobzowie notowany jest wódcarz i czeladź folwarczna: zarządca z żoną, pisarz, służąca, pasterz i świniopas (Laberschek J. 2003, s. 957).

⁵⁶ Zestawiając dane z 1595 r. z tymi dla 1558 r.

⁵⁷ AGAD, ASK LVI Inwentarze Starostw, sygn. 168, k. 12–12v; AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, sygn. 65, k. 106; Janowski P.J. 2018, s. 157.

⁵⁸ Gąsiorowski A. 1973; Wrede M. 2019.

koniec lipca 1525 r.⁵⁹ Przy tej okazji królowa zadbała o urządzenie wnętrza dawnej wieży kazimierzowskiej, o czym świadczy wzmianka o wydatkach związanych z zakupem girland oraz gwoździków do zawieszania tzw. obicia⁶⁰. Były to najprawdopodobniej tapiserie figuralne, które posiadała królowa bądź po prostu podwieszane na ścianach tkaniny⁶¹. Nie sposób dzisiaj ustalić, czy w trakcie wspomnianego pobytu królowej w Łobzowie zapadła decyzja o nowych inwestycjach. Pewne jest natomiast, że już w następnym roku ruszył w rezydencji remont oraz wyposażono jej wnętrza. Na początku zwieziono do Łobzowa dębowe bale, następnie krokwie oraz deski. Materiały te wraz z kamieniami, cementem i wapnem posłużyły prawdopodobnie do wzniesienia stajni⁶² czy też innego obiektu gospodarczego⁶³.

Wśród rachunków z 1526 r. osobną grupę stanowią wydatki na wyposażenie wnętrza mieszkalnych, w tym komnaty w apartamencie młodego królewicza Zygmunta Augusta, która znajdowała się najprawdopodobniej na piętrze dawnej wieży kazimierzowskiej. W omawianym okresie szklarz Jerzy (starszy cechu malarzy) naprawiał szyby i przeszklił na nowo trzy okna, a w sześciu z nich umieścił monogramy młodego Jagiellona dostarczone przez wielkorządcę krakowskiego Seweryna Bonera⁶⁴. W sierpniu i listopadzie w Łobzowie pracował stolarz Joachim⁶⁵, który naprawił ramy okienne, wykonał intarsjowany stół, szafę w ścianie⁶⁶, obramienia drzwi, w tym drzwi i okna do *secretum*. Ślusarze Wawrzyniec i Kacper dostarczyli wyroby z żelaza takie jak: zawiasy, haki do okiennic, sztabę do szafy w ścianie, elementy metalowe do szyb czy rygiel do ustępu. Pod koniec roku zakupiono do Łobzowa mechanizm zegara oraz zapłacono Joachimowi za wykonanie do niego skrzyni (malowanej?)⁶⁷.

Przynajmniej od końca lat dwudziestych XVI w. w północno-wschodniej części rezydencji istniał zwierzyniec przeznaczony do utrzymania zwierzyny łownej⁶⁸. Możliwe, że jego wygląd i lokalizację utrwalił autor wedyuty würgburskiej, który ukazał willę łobzowską otoczoną zwanym drzewostanem (ryc. 1). Niewykluczone, że jest to renesansowy zwierzyniec, z którego korzystała Bona⁶⁹. Na podstawie rachunków z 1530 r. można wskazać na szereg inwestycji związanych z tą częścią rezydencji. Obejmowały one głównie wykonanie nowego, drewnianego ogrodzenia (parkanu). Dodatkowo pokryto zagrody i stajnię, zużywając przy tej okazji ponad 16 tys. sztuk gontu. W rachunkach znalazł się również zapis o wypłacie dla czynnego wówczas na Wawelu Bartolomea Berrecciego, który dostarczył do rezydencji orczyce, czyli sześcienne

⁵⁹ Pocięcha W. 1949, t. 2, s. 121. Niewykluczone, że Bonie towarzyszył mąż (Gąsiorowski A. 1973, s. 263).

⁶⁰ *existente reginali M-te in Lobzow pro gariopholis ad sarta gr. 5/2 et pro claviculis ad effigiendas tapetas gr. 4 ... gr. 9/2* (Pocięcha W. 1949, t. 2, s. 512–513, przyp. 205).

⁶¹ Zob. m.in. Bender A. 2021.

⁶² W rachunkach mowa o zakupie uprzęży końskich *Item eadem die dedi ex mandato domini supparii Mathiae [de] Skavynka pro 5 frenis super equos reginalis maiestatis* (Rachunki. 2012, s. 86).

⁶³ Rachunki. 2012, s. 81–88; Janowski P.J. 2018, s. 37–38.

⁶⁴ Rachunki. 2012, s. 88.

⁶⁵ W późniejszych latach Joachim pracował również przy ozdobieniu wnętrza zamku królewskiego na Wawelu. Do końca 1535 r. wykonał „138 kasetonów stropu na całej długości II piętra od Kurzej Nogi” (Fabiński A. 2017, s. 107; Janowski P.J. 2018, s. 38).

⁶⁶ Możliwe, że chodzi o szafkę w sali wielkiej na piętrze wieży kazimierzowskiej, wzmiankowaną w lustracji z 1558 r.

⁶⁷ Rachunki. 2012, s. 87–88.

⁶⁸ Niestety rachunki bonerowskie z 1529 r. zaginęły i dysponujemy jedynie skrótem opublikowanym przez Adama Chmiela, który pominął *Exposita pro ferali in Lobzow* (Wawel. 1913, s. 133, przyp. 1; Rachunki. 2012, s. V, przyp. 4).

⁶⁹ Od czasów Kazimierza III Wielkiego król zwyczajowo polował w Puszczy Niepołomickiej. Przykładem zwierzynca przeznaczanego do utrzymania zwierzyny łownej na masową skalę był zwierzyniec królewski pod Wzgórzem św. Bronisławy, wówczas pod Krakowem.

ciosy kamienne do budowy fundamentów⁷⁰. Pod koniec tego roku w Łobzowie doszło do katastrofy budowlanej — zawalił się bliżej niezidentyfikowany dom. Prace przy jego odbudowie przeciągnęły się na następny sezon, o czym świadczą wydatki z 1531 r. Wówczas zapłacono również za naprawę pieców w łaźni królewskiej, a w następnym roku reperowano drewniany most nad Młynówką Królewską⁷¹. W 1533 r. widoczne są dalsze przejawy troski o rezydencję. Kowal Jan z podkrakowskiego Kazimierza⁷² naprawił wrota do dworu⁷³. Większe inwestycje można zauważyć w kolejnym sezonie, kiedy to cieśle oraz tracze umocnili fosę łobzowską palami oraz pracowali przy dwóch budynkach. Pierwszy z wymienionych, drewniany można identyfikować ze znanym z późniejszego inwentarza „starodawnym domem wielkim” w północnej części założenia. Z kolei wydatki na dom murowany świadczą o prowadzeniu prac w dawnej wieży kazimierzowskiej. W 1534 r. zapłacono za dostarczenie do Łobzowa gontu oraz desek⁷⁴. Wśród rozliczeń wielkorządowych za ten rok zastanawia jeszcze jedna pozycja, a mianowicie wydatki na dom w sąsiadującej z rezydencją Nowej Wsi, w tym za łąty, gont i przywiezienie ziemi do izby⁷⁵. Niestety nie sposób obecnie nic więcej powiedzieć o tej budowlu, ani nawet orzec, czy była ona jakkolwiek funkcjonalnie powiązana z siedzibą jagiellońską.

Pewnego rodzaju trudności przynosi również interpretacja wydatków na Łobzów w 1535 r. Niewykluczone, że wówczas wzniesiono drewnianą kondygnację nad murowaną częścią wieży, co odpowiadałoby widokowi z wedyty wüzburgskiej i wzmiance w inwentarzu z 1558 r. o istnieniu drewnianego ganku. Z pewnością wykonano na wieży nową więźbę dachową (belkowanie i deskowanie), a całość pokryto gontem⁷⁶. W tym okresie naprawiono także okna, zamontowano okiennice i pracowano przy ogrodzeniu⁷⁷. Wówczas w Łobzowie czynny był zdun Bartłomiej z Kazimierza, który przez minione dziesięciolecie budował i naprawiał piece na Wawelu oraz w interesującej nas rezydencji⁷⁸. W latach 1540–1541 w łobzowskim założeniu prowadzono drobne roboty ciesielskie oraz odnawiano drewniane elementy, w tym drzwi wewnętrznych budynków⁷⁹. Zdecydowanie większe inwestycje poczyniono w 1542 r. Jedną z nich wiązała się z budową i wyposażeniem nowego obiektu przeznaczonego dla niedźwiedzi, trzymany zapewne w zwierzyńcu⁸⁰. W rachunkach odnajdujemy szereg wydatków odnoszących się do tego przedsięwzięcia, poczynając od dostarczenia cementu z podkrakowskich Przegorzał, przez zakup bali, desek, krokwii, łąt, aż do gontu, którym pokryto stajnię. W tym samym czasie zatroszczono się również o wnętrza mieszkalne, o czym świadczą zapłaty za wyroby żelazne: haki do okiennic, łańcuchy, antaby i inne, a także rozliczenia za szyby w niektórych oknach.

⁷⁰ *Bartholomeo lapicidae Italo pro 100 lapidibus, qui vulgo vocantur orczytle* (Rachunki. 2006, s. 113. Zob. Fabiański A. 2017, s. 102–103, il. 86).

⁷¹ Rachunki. 2000, s. 32, 85; Rachunki. 2003, s. 58–59; Rachunki. 2006, s. 108; Laberschek J. 2003, s. 955.

⁷² Zob. Rachunki. 2006, s. 82, przyp. 200.

⁷³ Wydatki na dwór w Łobzowie w 1533 r. wyniosły 5 grzywien, 4 grosze, 9 denarów (AGAD, ASK, RK, sygn. 76, k. 89–89v). Por. Rachunki. 2000, s. 1, przyp. 3.

⁷⁴ Wydatki na dwór w Łobzowie w 1534 r. wyniosły 20 grzywien, 41 groszy, 6 denarów (AGAD, ASK, RK, sygn. 78, k. 70–70v).

⁷⁵ AGAD, ASK, RK, sygn. 78, k. 73.

⁷⁶ Rachunki. 1955, s. 91; Laberschek J. 2003, s. 955.

⁷⁷ Okiennice znajdowały się z pewnością w sali wielkiej na piętrze wieży (AGAD, ASK LVI Inwentarze Starostw, sygn. 168, k. 9v); Laberschek J. 2003, s. 955.

⁷⁸ Rączka J.W. 1982, s. 28; Rachunki. 2003, s. 26, przyp. 67.

⁷⁹ Wydatki łobzowskie w latach 1540–1541 wyniosły 23 grzywny (AGAD, ASK, RK, sygn. 103, k. 77–78; AGAD, ASK, RK, sygn. 104, k. 72).

⁸⁰ W wydatkach wymieniono np. łańcuchy dla niedźwiedzi i żelazne antaby do zamykania wrót budowli, w której trzymano zwierzęta. W inwentarzu z 1558 r. mowa o drzwiach obitych żelazem przeznaczonych właśnie do zamykania niedźwiedzi (AGAD, ASK LVI Inwentarze Starostw, sygn. 168, k. 10).

Niemale koszty wiązały się z pracami w dwóch izbach oraz komnacie, zapewne w dawnej wieży. W rachunkach odnotowano ponadto wydatki przeznaczone na piekarnię i drobne wzmianki o pracach w budynkach gospodarczych (np. wymieniono drewnianą rynną nad kuchnią i nawieziono nową ziemię w piwnicy)⁸¹. W 1543 r. inwestycje kontynuowano, a spośród nich na pierwszy plan wysuwają się prace przy fosie i moście, zapewne tym, który prowadził do wieży. Dodatkowo zarejestrowano wypłaty dla murarzy, cieśli i stolarzy. Doposażono stajnię oraz zakupiono wyroby z żelaza: haki, haczyki, a także inne z przeznaczeniem dla utrzymania wspomnianych już niedźwiedzi⁸².

Pewne jest, że wiosną 1545 r. rodzina Jagiellonów wraz z całym dworem oraz dostojnikami świeckimi i duchownymi rezydowała w Łobzowie. Należy zauważyć, że jest to pierwszy poświadczony źródłowo wspólny pobyt Zygmunta I Starego i Bony w podkrakowskiej siedzibie⁸³. Dwa lata później, niedługo przed śmiercią schorowany, stary król przebywał tam, zapewne wraz z żoną i dworami — od połowy maja 1547 r. przez przynajmniej miesiąc⁸⁴. Biorąc pod uwagę udokumentowane źródłowo wizyty Jagiellonów w rezydencji, które zazwyczaj przypadały na wiosnę lub lato, można przyjąć, że dwór ten pełnił funkcję siedziby letniej, kompleksowej względem Wawelu⁸⁵.

Bezspornie panowanie Zygmunta I Starego, a przede wszystkim jego trwające trzydzieści lat małżeństwo z Boną, było niezwykle ważnym okresem w historii willi łobzowskiej. W tym czasie, najprawdopodobniej z inicjatywy królowej, przy wsparciu jej męża, a w kolejnych latach dzięki decyzjom ich syna, niegdysiejsza średniowieczna siedziba stała się ważną, letnią rezydencją renesansową w typie *suburbana*. Niewątpliwie miejsce to stanowiło wzór dla innych siedzib o podobnym przeznaczeniu, które powstały w XVI w. wokół Krakowa⁸⁶.

Zaprezentowane ustalenia oraz postawione hipotezy stanowią jedynie punkt wyjścia do szczegółowych badań, które w przyszłości powinny koncentrować się na odnalezieniu nowych źródeł pisanych, tak przydatnych dla rekonstrukcji historii rezydencji w Łobzowie, co potwierdza chociażby niniejszy artykuł. Niezbędne są również zakrojone na szeroką skalę prace archeologiczne, ponieważ te, które do tej pory prowadzono, należy uznać, ze względu na ich zasięg, za niewystarczające⁸⁷. Do czasu powstania kolejnych opracowań opartych na nowych źródłach postuluje się zaprzestanie wprowadzania do obiegu naukowego błędnych ustaleń⁸⁸. Dawny

⁸¹ Wydatki na dwór w Łobzowie w 1542 r. wyniosły 144 grzywny, 10 groszy (AGAD, ASK, RK, sygn. 108, k. 92–95). Dla porównania w tym samym okresie rozliczeniowym na potrzeby rezydencji w Niepołomicach wydano 32 grzywny, 3 grosze, 12 denarów (AGAD, ASK, RK, sygn. 108, k. 102).

⁸² Wydatki łobzowskie w 1543 r. wyniosły 49 grzywien, 3 grosze (AGAD, ASK, RK, sygn. 108, k. 61–63).

⁸³ Rachunki. 1955, s. 90–91; Laberschek J. 2003, s. 955. Zagadnienie pobytów członków rodziny Jagiellonów w Łobzowie stanowi niezwykle interesujący temat, który winien zostać szczegółowo przebadany.

⁸⁴ Gąsiorowski A. 1973, s. 268; Laberschek J. 2003, s. 955.

⁸⁵ Jeszcze w 1558 r. do Łobzowa przywieziono dębowe bale, z których wzniesiono wozownię. W późniejszych latach notowane są kolejne wydatki, jednak omówienie tego zagadnienia wykracza poza przyjęte w tym artykule ramy czasowe (Rachunki. 1974, s. 73; Laberschek J. 2003, s. 955; Janowski P.J. 2018, s. 46–55).

⁸⁶ Pałace. 2007.

⁸⁷ Na terenie zespołu pałacowo-ogrodowego w Łobzowie z polecenia króla Stanisława Augusta Poniatowskiego przeprowadzono w 1787 r. najstarsze badania wykopaliskowe obejmujące tzw. Kopiec Esterki, czyli domniemane miejsce pochówku legendarnej kochanki króla Kazimierza III Wielkiego (Kraków. 1979, s. 175; Rączka J.W. 1982, s. 21–22). W 1961 r. Politechnika Krakowska wraz z Muzeum Archeologicznym w Krakowie prowadziła badania po północnej stronie pałacu (Radwański K. 1961, s. 245–246), natomiast osiemnaście lat później eksplorowano w związku z pracami budowlanymi przy obiektach Wojskowego Klubu Sportowego „Wawel” teren dawnego ogrodu królewskiego (Rączka J.W. 1982, s. 22). W 1999 r. Politechnika Krakowska badała najstarszą część pałacu. Wyniki tych badań zostały jedynie częściowo opublikowane (Stala K. 2015, s. 56–60).

⁸⁸ Mowa głównie o publikacjach dr. inż. arch. Piotra Pikulskiego z Politechniki Krakowskiej, który zarówno w swojej rozprawie doktorskiej, jak i artykułach nie uwzględnił w wystarczającym stopniu informacji źródło-

pałac królewski w Łobzowie, choć nie dotrwał do naszych czasów, to niewątpliwie był i po części jest nadal zabytkiem o prymarnym znaczeniu dla historii Polski. Świadczy o tym wpiery jego piastowski rodowód, a następnie miejsce jakie założenie zajmowało w życiu jagiellońskiego i wazowskiego dworu (miejsce narodzin królewicza Władysława Zygmunta w 1595 r. oraz letnich pobytów Zygmunta III Wazy z rodziną na początku XVII w.). Istotną rolę rezydencji dla monarchii potwierdza fakt zatrudnienia przy kolejnych jej przebudowach czołowych architektów: Santi Gucciego i Giovanniego Battisty Trevana. Chociażby z tych względów konieczne wydaje się przeprowadzenie rzetelnych badań naukowych oraz przywrócenie pamięci o czasach świetności kompleksu łobzowskiego, którego zarys jest nadal czytelny w planie Krakowa. Na koniec należy zaznaczyć, że prowadzenie jakichkolwiek prac budowlanych na terenie dawnego założenia pałacowo-ogrodowego w Łobzowie lub w jego bezpośrednim sąsiedztwie bez uprzednich badań archeologicznych będzie skutkowało trwałą utratą szansy na lepsze poznanie dziejów tej ciągle tajemniczej rezydencji⁸⁹.

Adres Autora:

mgr Piotr Józef Janowski
Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
ul. Kanonicza 9, 31-002 Kraków
piotr.jozef.janowski@gmail.com
iD <https://orcid.org/0000-0002-2327-996X>

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

- AGAD [Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie], ASK [Archiwum Skarbu Koronnego], RK [Rachunki królewskie], sygn.: 76, 78, 103, 104, 108, 113.
AGAD, ASK [Archiwum Skarbu Koronnego] LVI Inwentarze Starostw, 1495–1795, *Inwentarz dóbr Łobzowa, woj. krakowskie*, sygn. 168.
AGAD, MK [Metryka Koronna], Lustracje, dz. XVIII, sygn. 65.
BZNO [Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich], *Kopiarz przywilejów, nadań, donacji i innych akt wystawianych przeważnie przez królów polskich w latach 1516–1588*, rkps 180.

Źródła i opracowania publikowane

- Autorzy. 2014. *Autorzy Złotego Wieku o kulturze i sztuce na Wawelu. Antologia tekstów 1518–1617*, oprac. M. Fabiański i in., Kraków.
Banach Jerzy. 1983. *Dawne widoki Krakowa*, Kraków.
Bender Agnieszka. 2021. *Tapiserie z wyprawy ślubnej królowej Bony Sforzy d’Aragona*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 69, z. 4, s. 55–69.
Bogdanowski Janusz. 1990. *Królewski ogród na Łobzowie, cz. I: Historia przemian. Okres świetności (XIV–XVII w.)*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, t. 24, s. 15–25.
Bogdanowski Janusz. 2001. *Królewski ogród na Łobzowie*, Kraków.
Bogucka Maria. 2009. *Anna Jagiellonka*, Wrocław.

wych, co spowodowało postawienie wadliwych hipotez i wyciągnięcie błędnych wniosków. W najbliższym czasie autor ogłosi recenzję publikacji P. Pikulskiego poświęconych historii i architekturze pałacu królewskiego w Łobzowie. Odniesienie się w tym miejscu do wspomnianego zagadnienia jest niemożliwe ze względu na ograniczenia redakcyjne.

⁸⁹ W ostatnich latach w części wschodniej i północnej dawnego założenia pałacowo-ogrodowego w Łobzowie, w miejscu gdzie najprawdopodobniej znajdowała się łaźnia królewska, urządzono plac zabaw, plenerową siłownię oraz zbudowano boisko do gry w piłkę.

- Fabiański Marcin. 2017. *Zamek króla Zygmunta I na Wawelu: architektura, dekoracja architektoniczna, funkcje*, Kraków.
- Ferenc Marek. 1998. *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Kraków.
- Firllet Elżbieta Maria. 1998. *Najstarsza panorama Krakowa*, Kraków.
- Fischinger Andrzej. 1969. *Santi Gucci. Architekt i rzeźbiarz królewski XVI wieku*, Kraków.
- Fischinger Andrzej, Fabiański Marcin. 2009. *Dzieje budowy renesansowego zamku na Wawelu około 1504–1548*, Kraków.
- Gąsiorowski Antoni. 1973. *Itineraria dwu ostatnich Jagiellonów*, „Studia Historyczne”, R. XVI, z. 2 (61), s. 249–275.
- Grabowski Ambroży. 1866. *Kraków i jego okolice*, Kraków.
- Janowski Piotr Józef. 2019a. *Rezydencja królewska w Łobzowie w epoce Wazów 1587–1668*, [w:] *Residentiae tempore belli et pacis. Materiały do badań i ochrony założeń rezydencjonalnych i obronnych*, red. P. Lasek, P. Sypczuk, Warszawa, s. 53–76.
- Janowski Piotr Józef. 2019b. (rec.:) *Jacek Żukowski, Pałac królewski w Łobzowie — funkcje i przekształcenia w latach 1633–1648*, „Barok. Historia–Literatura–Sztuka”, XXIV/1–2 (47–48) 2017, pp. 15–37, „Folia Historica Cracoviensia”, t. 25, z. 2, s. 229–242.
- Janowski Piotr Józef. 2022. *Dzieje budowy domu folwarcznego przy rezydencji królewskiej w Łobzowie w świetle inwentarza i rachunków z lat 1588–1589*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym”, t. 62, z. 2, s. 141–172.
- Jaworski Rafał. 2020. „Kształtem włoskim wywieść”. *Nieznany list króla Zygmunta II Augusta do wielkorządcy krakowskiego Jana Bonera z 1557 roku ze zbiorów Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu*, „Rocznik Krakowski”, t. 86, s. 29–36.
- Kieszkowski Witold. 1935. *Zamek królewski w Łobzowie*, „Biuletyn Historji Sztuki i Kultury”, R. IV, nr 1, s. 6–25.
- Kraków. 1979. *Kraków za Stanisława Augusta w relacjach F. Lichockiego, A. Naruszewicza, J.F. Zöllnera*, oprac. I. Kleszczowa, Kraków.
- Krasnowolski Bogusław. 2003. *Młynówka Królewska — geneza i przekształcenia*, „Rocznik Krakowski”, t. 69, s. 25–33.
- Krasnowolski Bogusław, Rączka Jan Władysław. 2007. *Królewska rezydencja w Łobzowie*, [w:] *Pałace i wille podmiejskie Krakowa*, Kraków w dziejach narodu, nr 24, red. J.M. Małecki, Kraków, s. 79–100.
- Laberschek Jacek. 2003. *Łobzów — zamek i tenuta*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. III, z. 4, oprac. W. Bukowski i in., Kraków, s. 954–957.
- Laberschek Jacek. 2016. *Sieć wodna średniowiecznego Krakowa i jej gospodarcze wykorzystanie*, Warszawa.
- Lasek Piotr. 2013. *Turris fortissima nomen Domini. Murowane wieże mieszkalne w Królestwie Polskim od 1300 r. do połowy XVI w.*, Warszawa.
- Leśniak Franciszek. 1996. *Wielkorządcy krakowscy XVI–XVIII wieku. Gospodarze zamku wawelskiego i majątku wielkorządowego*, Kraków.
- Matricularum. 1961. *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. 5, wyd. J. Płoch, A. Rybarski, I. Sułkowska-Kurasiowa, Warszawa.
- Mossakowski Stanisław. 2021. *Pałac królewski na Wawelu w czasach Zygmunta Starego*, Warszawa.
- Pałace. 2007. *Pałace i wille podmiejskie Krakowa*, Kraków w dziejach narodu, nr 24, red. J.M. Małecki, Kraków.
- Pociecha Władysław. 1949. *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie odrodzenia*, t. 1–2, Poznań.
- Przedziecki Aleksander. 1868. *Jagiellonki polskie w XVI. wieku*, t. I, Kraków.
- Rachunki. 1952. *Rachunki budowy zamku krakowskiego 1535*, wyd. O. Łaszczyńska, Źródła do dziejów Wawelu, t. I, Kraków.
- Rachunki. 1955. *Rachunki generalne Seweryna Bonera 1545*, wyd. O. Łaszczyńska, Źródła do dziejów Wawelu, t. II, Kraków.

- Rachunki. 1974. *Rachunki wielkorządowe Jana Bonera 1558*, oprac. J. Garbacik, Źródła do dziejów Wawelu, t. VII, red. A. Franaszek, Kraków.
- Rachunki. 2000. *Rachunki budowy zamku krakowskiego 1531*, oprac. M. Ferenc, Źródła do Dziejów Wawelu, t. 16, red. R. Skowron, Kraków.
- Rachunki. 2003. *Rachunki budowy zamku krakowskiego 1532*, oprac. M. Ferenc, Źródła do Dziejów Wawelu, t. 17, red. R. Skowron, Kraków.
- Rachunki. 2006. *Rachunki budowy zamku krakowskiego 1530*, oprac. M. Ferenc, Źródła do Dziejów Wawelu, t. 18, red. R. Skowron, Kraków.
- Rachunki. 2012. *Rachunki budowy zamku krakowskiego 1526*, oprac. M. Ferenc, Źródła do Dziejów Wawelu, t. 19, Kraków.
- Rachunki. 2019. *Rachunki budowy zamku krakowskiego 1524*, wyd. M. Ferenc, Folia Jagellonica. Fontes 1, Kraków.
- Radwański Kazimierz. 1961. *Konserwatorskie prace archeologiczne prowadzone w Krakowie w roku 1960*, „Biuletyn Krakowski”, t. III, s. 241–250.
- Rączka Jan Władysław. 1982. *Królewska rezydencja pałacowo-ogrodowa na Łobzowie. Stan badań i zachowane źródła archiwalne (1367–1586)*, cz. I, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, t. XVI, s. 17–30.
- Rączka Jan Władysław. 1983. *Królewska rezydencja pałacowo-ogrodowa na Łobzowie. Stan badań i zachowane źródła archiwalne (1585–1655)*, cz. II, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, t. XVII, s. 25–40.
- Stala Klaudia. 2015. *Królewska rezydencja Zygmunta III Wazy w Łobzowie. Próba rekonstrukcji*, „Wiadomości Konserwatorskie”, nr 42, s. 54–60.
- Stala Klaudia. 2018. *Wyniki badań archeologicznych w południowo-wschodnim skrzydle budynku tzw. Podchorążówki (dawnej letniej rezydencji królewskiej w Łobzowie)*, „Wiadomości Konserwatorskie”, nr 53, s. 67–75.
- Starożytności. 1852. *Starożytności polskie*, t. II, Poznań.
- Sucheni-Grabowska Anna. 1996. *Zygmunt August, król polski i wielki książę litewski, 1520–1562*, Warszawa.
- Sucheni-Grabowska Anna. 2007. *Odbudowa domeny królewskiej w Polsce 1504–1548*, Warszawa.
- Wawel. 1913. *Wawel*, t. II: *Materyały archiwalne do budowy zamku*, wyd. A. Chmiel, Teki Grona Konserwatorów Galicyi Zachodniej, t. V, Kraków.
- Wrede Marek. 2019. *Itinerarium króla Zygmunta III 1587–1632*, Warszawa.
- Wyrozumska Bożena. 1977. *Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI wieku*, Wrocław.
- Żukowski Jacek. 2017. *Pałac królewski w Łobzowie — funkcje i przekształcenia w latach 1633–1648*, „Barok. Historia—Literatura—Sztuka”, t. XXIV/1–2 (47–48), s. 15–37.

Opracowania niepublikowane

- Janowski Piotr Józef. 2018. „Pałac królewski w Łobzowie w okresie nowożytnym. Architektura, funkcje dworskie i gospodarcze”, praca magisterska napisana pod kierunkiem dr. hab. Kazimierza Kuczmana, prof. UPJPII, Kraków, Archiwum Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.
- Krasnowolski Bogusław, Rączka Jan Władysław. 1998–1999. „Zespół d. Instytutu kadetów z relikwami pałacu królewskiego w Łobzowie, dokumentacja naukowo-historyczna”, wydruk komputerowy, Kraków, Archiwum Zarządu Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych Krakowa.

